סיוע למסורבות גט ועגונות
יד לאישה
ע"ש מוניקה דניס גולדברג
מבית אור תורה סטון

<u>עמדת "יד לאישה" בעניין הצעת חוק בתי דין רבניים (בוררות), התשפ"ג–2023</u>

לקראת דיון בועדת חוקה ביום: 11/12/24

עמותת יד לאישה הינה עמותה המייצגת נשים מסורבות גט ועגונות בהליכי גירושין קשים המתנהלים בבתי הדין הרבניים, ופועלת זה כשלושה עשורים למיגור התופעה. העמותה מפעילה ארבעה סניפים הפרוסים ברחבי הארץ, ומונה צוות של עורכות דין וטוענות רבניות וותיקות, המכירות את מערכת בתי הדין לעומקה. מתוך הכרות יסודית ורבת שנים עם מערכת בתי הדין מובאת להלן עמדת העמותה ביחס להצעת החוק שבנדון (להלן: "הצעת החוק").

הצעת החוק מבקשת להרחיב את סמכויות בתי הדין הדתיים, ובכללם בתי הדין הרבניים, לדון גם בסכסוכים אזרחיים, וזאת מכח הסכמת הצדדים להסמיך את בית הדין כבורר בעניינם. בעמדתנו להלן נתייחס רק לבתי הדין הרבניים, נוכח העדר הכרות עם בתי הדין האחרים.

אנו סבורות כי לא נכון ולא ראוי בעת הזאת לקדם את הצעת החוק. הסתייגותנו מהצעת החוק נובעת משלושה היבטים:

1. <u>בהיבט הפרקטי</u> – קיים חשש לעומס יתר ופגיעה בציבור המתדיינים בהעדר תוספת תקציב.
2. <u>בהיבט הערכי</u> – קיים חשש לצמצום נוסף בפלורליזם המשפטי-הלכתי.
3. <u>בהיבט המהותי</u> - ישנם פערים מהותיים בין תפיסת המשפט העברי לבין תפיסת המשפט הישראלי באופן שעלול להוביל למערכות משפט סותרות.

ולעמדה בהרחבה:

1. **חשש לעומס יתר והקרסת המערכת ללא תוספת תקציב מתאימה** – הצעת החוק בנוסחה הנוכחי אינה כוללת סעיף תקציבי, ולמעשה מציעה להרחיב באופן משמעותי את היקף התיקים שידונו בבתי הדין, תיקים מורכבים במהותם הדורשים זמן שיפוטי רב, וכל זאת מבלי להרחיב תקינה של דיינים ומבנים מעבר לתקינה הקיימת היום. בדברי ההסבר להצעה נאמר כי: "הצעת החוק מעגנת בחקיקה את המצב הנוהג ממילא בבתי הדין הרבניים ולפיכך לא תידרש תוספת תקציבית לצורך יישום החוק בבתי הדין הרבניים...". זוהי אמירה החוטאת לאמת. זהו לא המצב הנוהג כיום בבתי הדין. מאז פסיקת בג"צ בענין סימה אמיר,[1] בתי הדין הרבניים אינם דנים בנושאים אזרחיים ואף לא קיימת אפשרות טכנית לפתיחת תיק במזכירות בית הדין בין מתדיינים שאינם בני זוג, או בהליכים שאינם ענייני נישואין וגירושין.
חשוב לציין כי הסמכות הנתונה היום לביה"ד בענייני נישואין וגירושין הינה סמכות ייחודית, ולציבור המתדיינים בנושאים אלו אין אפשרות לפנות לערכאת שיפוט אחרת. ציבור זה סובל כבר היום מעומס כבד ומעינוי דין, וזאת עוד מבלי להרחיב את סמכויותיו של בית הדין לנושאים נוספים. על העומס הרב ניתן ללמוד ממכתבו של השר לשירותי דת אל היועמ"ש מיום 16/5/24, שנכתב במענה למכתבו של יועמ"ש בית הדין עו"ד שמעון יעקבי.[2] במכתבו מציין השר כי פעל למינוי בהול של דיינים עמיתים עקב מצוקה שעלתה מהשטח והמחסור החמור בדיינים. בהמשך, מצטט השר את מכתבו של מנהל בתי הדין הרבניים המפרט את המצוקה והצורך הדחוף במינוי הדיינים. גם בהתייחס לבית הדין הגדול ציין השר כי בית הדין הגדול זקוק למינויים למלוא התקנים ואף למעלה מכך.

---

[1] בג"צ 8638/03 **אמיר נ' בית הדין הגדול**, פ"ד סא(1) 259.
[2] פורסם בתקשורת, ראו למשל: https://www.bhol.co.il/news/1662552

עולה אם כן, כי כבר עתה המערכת אינה עומדת במתן השירות הנדרש במסגרת הסמכויות הקיימות, ובכך נגרם סבל, עינוי דין ועיגון קשה למתדיינים המוכרחים לבוא בשערי בית הדין. במצב דברים זה, לא סביר להוסיף סמכויות ולהרחיב פעילות שאינה הכרחית למערכת עמוסה ממילא, מבלי להרחיב ולהוסיף תקנים נדרשים בהתאם.
בהינתן כי הצעת החוק מחייבת תוספת תקציב, יש לומר כי אין זה ראוי בעת הזאת כאשר הציבור קורע תחת הנטל הכלכלי של המלחמה, להוציא הוצאה שאינה הכרחית מהקופה הציבורית שבסופו של יום אינה משרתת אלא פלג צר של אוכלוסיה.

2. **חשש לצמצום נוסף בפלורליזם שיפוטי** – בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר כי בית המשפט העליון הכיר בצורך של קבוצות בקרב הציבור היהודי בישראל ליישב סכסוכים בבתי דין הפוסקים לפי דין תורה, וכי צורך זה משתלב בעקרון "הפלורליזם המשפטי". אמירה זו חזרה על עצמה גם בניירות עמדה שונים שהוגשו לוועדה.
ראשית, נעיר כי לא צוין בדברים היכן הכיר בית משפט עליון בצורך זה. ככל שהכוונה לדברים שהובאו בבג"צ סימה אמיר, הרי שיש לדייק ולומר כי בית המשפט העליון הביע עמדה הפוכה מזו המקודמת בהצעת החוק, ונצטט: "הצורך של חוגים שונים בעולם הדתי להיזקק למערכות חלופיות של הכרעה בסכסוכים הוא צורך מוכר וראוי. ואמנם, מוכרות מערכות שיפוט רבניות חלופיות שאינן קשורות למערכת השיפוט הרבני הממלכתי, המכריעות במחלוקות בין בעלי דין בקהילה. ניתן להקנות להן בהסכמת הצדדים סמכויות לשמש בוררים. הצורך של קהילות שונות במערכות הכרעה חלופיות בסכסוכים, המיוחדות להן, יכול לקבל מענה בפנייה למסגרות בוררות פנימיות, **שאינן נימנות על מערכת השפיטה הממלכתית** (ההדגשה אינה במקור), אשר בתחומן ניתן לישב מחלוקות מכח הסכמת הצדדים..."[3]
עולה, כי בית המשפט העליון סבר כי הצורך של קהילות שונות במערכות משפט חלופיות אינו אמור לקבל מענה במערכת **הממלכתית**, אלא להמשיך ולהתפתח במסגרות פרטיות, וכפי שבפועל קורה גם היום. מכאן שהצעת החוק אינה יכולה להישען על דברים אלו של בית המשפט העליון.

זאת ועוד, לגישתנו, דווקא המסגרת הממלכתית תצמצם את הפלורליזם ההלכתי המתקיים היום במערכת בתי הדין הפרטית, אשר מאפשרת גישות הלכתיות שונות בהתאם לקהילה אליה משתייך בית הדין. לעומת זאת, המצב הקיים כיום במסגרת הממלכתית משקף גישה הלכתית שמרנית, ולא מאפשר התפתחות וגיוון של גישות הלכתיות נוספות. מגמה זו לצערנו קיימת באופן מובהק גם בתחום העגינות. דיינים שביקשו לפסוק פסיקות אמיצות ולהתיר עגונות בדרך הלכתית פחות מוכרת, נבלמו על ידי המערכת ופסיקתם הפכה ללא לגיטימית.[4]

ככל שהרצון להגביר את הפלורליזם המשפטי הינו כנה, ואין כוונת מנסחי הצעת החוק לשרת רק פלג צר של האוכלוסיה, הרי שהדרך לעשות זאת היא באמצעות בתי דין פרטיים המאפשרים לכל אדם לבחור לעצמו את בית הדין המשקף בצורה הטובה ביותר את השקפת עולמו הדתית וההלכתית. אם תאושר הצעת החוק הרי שאנו עלולים לאבד גם את הגיוון הקיים כיום במערכת הפרטית.

---

[3] בג"צ 8638/03 **אמיר נ' בית הדין הגדול**, פ"ד סא(1) 259, עמ' 27-28.
[4] ראו פרשת העגונה מצפת (תיק (אזורי צפת) 861974/2 פ' נ' פ' מיום 20/05/2014), ופרשת העגונה שהותרה וחזרה לעגינותה (תיק (אזורי תל אביב) 197584/3 פ' נ' פ' מיום 01/11/2021).

3. **פערים מהותיים בין תפיסת המשפט העברי לבין תפיסת המשפט הישראלי** – סעיף 4 להצעת החוק קובע כי "בעניין שהובא בפני בית דין בהתאם לחוק זה רשאי בית הדין לדון ולפסוק לפי הדין הדתי שחל בו", ובמשמע- בבתי דין רבניים הדין שיחול יהיה דין תורה.
השופט מנחם אלון ז"ל שעסק במשך 70 שנות פעילותו המשפטית והאקדמית בפיתוח המשפט העברי והטמעתו במשפט הישראלי, מתאר בהקדמה לספרו "המשפט העברי" את המשפט העברי לדורותיו כמשפט חי, נוהג ושימושי, ומתוך כך - כמשפט דינאמי ומתפתח, משפט המאזין לרחשי התקופה ומבין לצרכי הדור. ככזה, סבור היה השופט מנחם אלון כי ניתן היה להתאים את המשפט העברי כמעט לכל תחומי המשפט באשר הם, אך למרבה הצער הוא היה בודד במלאכתו ולא חברו אליו רבנים ותלמידי חכמים להוביל את הנושא. לדבריו הוחמצה השעה, וכלשונו (עמ' 104 לספרו): "אילולא ענוותנותם ויראת ההוראה של נושאי ההלכה, היינו זוכים שהם גופם היו פותרים עניינים אלה במשפט העברי גופו בדרכים המקובלות להמשך יצירתו ופיתוחו, כפי שנהגו חכמי הדורות מאז ומתמיד...". עם זאת, לדבריו: "הדרך הראשית להחייאת המשפט העברי ולהחזרתו לחיי המעשה היא על ידי קליטתו המחודשת במערכת המשפטית של המדינה העברית. רק בדרך זו יחזור המשפט העברי להתמודד עם הבעיות שהזמן גרמן, ורק מתוך התמודדות זו תופח בו מחדש רוח רעננה ומשיבת נפש, שיש עמה תסיסה של יצירה".
בניגוד לגישה זו של השופט מנחם אלון, הצעת החוק מבקשת לחלק את מערכת המשפט הישראלית לשתי מערכות נפרדות המתקיימות זו כנגד זו מבלי שיש ביניהן הפריה הדדית או התאמה. בפועל, נקבל מערכת משפט אחת הכפופה לחוקי הכנסת ומחוייבת לערכים מודרניים ולתפיסת צדק מערבי, ומערכת משפט שנייה הכפופה לדין תורה ומחוייבת לערכים דתיים ולתפיסת צדק שונה. דבר זה יוביל לחוסר אחידות ולאובדן הקוהרנטיות הנורמטיבית במשפט הישראלי, ומעבר לכך – ההחמצה שעליה דיבר השופט אלון תונצח בחקיקה.

לאור כל האמור, אנו סבורות כי לא נכון ולא ראוי לקדם את הצעת החוק בנוסחה הנוכחי. ככל שקיימים משאבים, פיזיים ורוחניים כאחד, מוטב להשקיע אותם בשיפור המערכת הקיימת, ובהטבת מצבם של מי שמחוייבים כיום על פי חוק להתדיין בבית הדין הרבני.

במידה והוועדה תחליט לקדם את הצעת החוק, חרף הקשיים הרבים שהיא מעלה, נבקש להעלות מס' נקודות חשובות לדיון, ולהלן בתמצית:

1. הצעת החוק נשענת על הסכמת הצדדים לסמכות בית הדין לדון כבורר. בכדי להבטיח שהסכמה זו תינתן מדעת,[5] יש לקבוע כי ההסכמה תינתן לאחר שהצדדים קיבלו מידע רלוונטי, הבינו את משמעות הסכמתם, ואת ההשלכות של החלת הדין הדתי לעומת הדין האזרחי בעניינם.
2. הצעת החוק מובילה לכך שבתי הדין ישמשו בעת ובעונה אחת הן כערכאת שיפוט והן כבורר. עלולות להיות לכך השלכות מרחיקות לכת במצב בו צדדים מתדיינים בענייני נישואין וגירושין מכח סמכות השפיטה של בית הדין, ובמקביל לכך ישנם עניינים אזרחיים בין אחד הצדדים לבני משפחת הצד השני (נושא נפוץ ושכיח בסכסוכי גירושין). במצב זה יכול צד לעשות שימוש לרעה בהליך הגירושין כדי להבטיח התדיינות הנוחה לבני משפחתו.
3. הצעת החוק אינה מתייחסת באופן מפורש לזכות הערעור, ויש צורך בהבהרת הנושא. האם קיימת זכות ערעור כפי שצוין בדברי ההסבר להצעה, או שמא אין זכות ערעור אלא בהתאם לאמור בחוק הבוררות, וכמשתמע מסעיף 5 להצעת החוק.

[5] וראו לענין זה מהי הסכמה מדעת בתחום הרפואי, המחייבת קבלת מידע מלא בטרם תינתן הסכמה.